

DEN GODE

TIL RETTE LÆGGELSE

Carl-H. K. Zakrisson

BA i Typography & Graphic
Communication, Reading
University. Har bl.a.

tilrettelagt *Den Danske
Salmebog* (2000) og *Det
Danske Sprog- og Littera-
turselskabs Ordbog*
Bd. 1-6 (2003-2005).

Modtog i 2007 Lis

Ahlmanns æreslegat for
"fremragende typografisk
indsats".

Den ansvarsbevidste håndværker

Hvordan tilrettelægges en bog bedst? Og hvad er drivkraften: æstetikken, økonomien eller produktionen? Og hvordan giver jeg et bud på det på kun fire sider? Alt sammen spørgsmål jeg har haft liggende i baghovedet, siden jeg blev opfordret til at levere denne artikel til Bøgvennen; en næsten umulig opgave inden for de definerede rammer.

Forholdet mellem opgavestiller og tilrettelægger. Dét er udgangspunktet for den gode tilrettelæggelse. Det er det forhold, jeg vil fokusere på her, for til sidst at præsentere nogle af de bøger, som jeg selv vægter højt og ofte vender tilbage til som udgangspunkt i mit arbejde. Alle anbefalingsværdige bøger med gode eksempler og inspiration, hvor læseren selv kan hente inspiration til den gode tilrettelæggelse.

En dårlig dag eller ...

Jeg studerer ofte bøger tilrettelagt af anerkendte designere – udenlandske og danske, nulevende og forhenværende. Engang imellem oplever jeg, at arbejdet falder helt ved siden af deres sædvanlige

It's **not** your fault

standard. Hvad skyldes det? Har designeren haft en dårlig dag? Er der noget i designprocessen, der er gået galt? Eller har forfatteren, forlæggeren eller redaktøren blandet sig for meget i designprocessen? Oftest er der flere end tilrettelæggeren, der bærer ansvaret for en bogs endelige udtryk. Det er sjældent, at tilrettelæggeren får helt frie hænder til at udforme bogen, som han/hun selv mener, den bør laves. Opgavestilleren (eller vedkommendes marketingafdeling, kone, mand, tante eller onkel) har som regel et eller andet synspunkt på det visuelle. Et synspunkt, som de vurderer, at de er i deres fulde ret til at have. For det handler jo om stil og smag – og dét kan vi alle tillade os at have synspunkter på.

Personligt har jeg arbejdet sammen med en forfatter, der insisterede på, at bogens rubrikker skulle stå i Helvetica, fordi alle hans tidligere bøger (som i virkeligheden viste sig kun at være én) brugte denne skrift. For ham var Helvetica dermed det eneste tænkelige valg! Et andet eksempel var, dengang jeg ene og alene "fik lov" til at vælge nøjagtig den farve, jeg selv syntes fungerede bedst – på nær lige præcis den farve, jeg allerede havde valgt. Den farve kunne forfatterens kone simpelt hen ikke klare.

Tilrettelæggelsen er ikke alene et spørgsmål om stil og smag. Tilrettelæggeren træffer sine valg om layout og font ud fra bogens funktion. Han/hun inddrager sin viden om brug af luft mellem bogstaver, ord og linjer ud fra krav om funktion. Derfor kan det mange gange være svært for én, der ikke har en specialists viden og erfaring, at komme med konstruktiv kritik. En tilrettelæggers opgave er jo at være specialist inden for sit område. Derfor bør man lytte til sin tilrettelægger og lade ham/hun udføre det arbejde, som vedkommende er hyret til at lave.

King business ...

Henvisninger i udvalg

Bhaskaran, Lakshmi: *What is publication design?* Mies: RotaVision, 2006.

En gennemillustreret bog som skal læses og ses på med kritiske øjne. Afsluttes med eksempler fra forskellige tilrettelæggers arbejder. Noget af en coffee table book, hvor ikke alt er lige godt.

Birdsall, Derek: *Notes on Book Design*. New Haven: Yale University Press, 2004.

Birdsall laver klassisk og tidløst design. I bogen redegør han for næsten 50 eksempler fra sin egen produktion.

Hochuli, Jost & Robin Kinross: *Designing Books Practice and Theory*. London: Hyphen Press, 1996. Diskuterer bl.a. tilrettelæggelsen af Hochulis og andres bøger. En god bog om layout og tankerne bag. (Se også Hochulis serie af hæfter "Typotrons", der alle er udsøgte og meget forskelligt designet).

Selvfølgelig skal tilrettelæggeren respektere forfatteren. Forfatteren er jo den, der kender sit stof bedst samt kender hensigten med udgivelsen. Det er forfatteren og redaktøren, der skal trække retningslinjerne op for, hvilken type bog der forventes. Der *skal* etableres rammer, som bogtilrettelæggeren kan arbejde indenfor.

Tre venner og tre historier

Jeg vil her fortælle tre historier fra det virkelige liv i håb om at belyse forholdet mellem opgavestilleren på den ene side og tilrettelæggeren på den anden:

1. Forlægger Søren Møller Christensen lavede en uformel forespørgsel til de tilrettelæggere, som havde fået deres bøger hædret som en af *The Most Beautiful Books in the World* ved bogmessen i Leipzig. Han spurgte, hvad de mente var den allervigtigste faktor for det gode resultat. Svaret var næsten udelukkende, at de som designere havde fået frie hænder til at arbejde inden for opgavens fastlagte rammer. At udgiver, redaktør og forfatter ikke havde blandet sig i bogens tilrettelæggelse, efter at retningslinjerne var fastlagte. Paradox: Jeg kender ingen forlægger, der blander sig så meget i tilrettelæggelsen af bøger som Søren. Her handler det dog om en konstruktiv dialog mellem forlægger og tilrettelægger. Søren går op i tilrettelæggelse og satser helhjertet på det. Resultatet er oftest funktionelle og meget personlige bøger, der bliver godt modtaget og hædret for designet. Sublime bøger, der er lavet i frihed inden for opgavens fastlagte rammer.

Henvisninger (fortsat):

Frederiksen, Erik Ellegaard: *Bogens Funktion og Æstetik. Vejledning i bogtilrettelægning*. København, 1955, 1981. En god (og måske en smule dogmatisk) indføring i bogtilrettelægning. Læser man Jan Tschichold, kan man se, hvor mange af Ellegaards ideer kommer fra.

Spiekermann, Erik: *Rhyme & Reason: A Typographic Novel*. Berlin: Berthold AG, 1987.

Hyggelig godnatlæsning for fagfæller. Handler mest om den vigtige luft mellem linjer, ord og bogstaver. Diskuterer ikke layout, og de mange meget illustrative eksempler kan opleves lidt fortænkte efter et stykke tid.

Zakrisson, Carl-H. K.

"Luftige værdier. Atten praktiske øvelser i skriftklogskab", s. 163-192 i *Bogvennen 1998-99*. København: Forening for Boghaandværk, 1999. Omhandler luft mellem bogstaver, ord, linjer, spalter m.m.

Husk også at se dig (kritisk) omkring. Selvser, bedømmer og lader jeg mig inspirere af, hvad andre designere har lavet i fx udgivelser svarende til "Årets Bogarbejde" (især tyske og svenske).

2. Designer John Morgan, god kollega og tidligere studiekammerat fra Reading University (UK), begyndte sin karriere hos den anerkendte engelske tilrettelægger Derek Birdsall. En dag skulle Derek og John præsentere et forslag for en forlægger på en pub i Islington. Pludselig, midt i Dereks præsentation, afbryder kunden med: "*First of all: I do not like the typeface ...*". Derek blev helt rød i hovedet, kylede med stor kraft oplægget gennem pubben, mens han med myndig røst udbød "*It's not your fucking business to like or dislike ...*"

Herefter gik Derek over til pubben på den modsatte side af gaden, købte en ny, frisk pint – og faldt til ro. John, til gengæld, fik fornøjelsen af at samle forslaget op fra gulvet og var herefter eksemplet på, hvordan britisk diplomati kan anvendes.

Morale: Man skal ikke miste en god kunde pga. af en hysterisk chef. Paradoks: Derek er den samme mand, der få år forinden i Eye Magazine, nr. 9 udtalte: "*The client is always right*".

3. I løbet af en lang og oplevelsesrig aften på Nørrebro fortalte Mads Quistgaard/Pleks Michael Søndergaard og mig en historie om en anden tilrettelægger og ven. En tilrettelægger, der var i besiddelse af så fantastiske overtalelsesevner, at det lykkedes ham at tilrettelægge en skolebog i fire-farve plus 14 staffage farver! Ved at fastholde, at "*opgaven slet ikke kunne løses uden de 14 ekstra staffage farver*", blev skolebogens budget sprængt flere gange. I sig selv en fantastisk præstation i disse vi-sparer-på-skolebogs-bugettet-tider. Bemærkning 1: Mads fortalte videre, at selvsamme ven på en rejse til Indien indkøbte 10 jakkesæt – alle i en symfoni af brunt. I dag har vedkommende stor succes som diamanthandler. Bemærkning 2: Mads, Michael og jeg fik en aften med meget designsnak og -sladder. Vi kom vidt omkring og diskuterede alt fra "*Idas trusser*" til avantgardeudgaver af skriften Didot.

Konklusion

Historierne fra det virkelige liv viser to autoriteter inden for bogproduktion samt en tilrettelægger, der har valgt at skifte erhverv. Konklusionen kan måske være: Frihed under ansvar. Sæt designeren godt ind i opgaven og giv vedkommende frie hænder inden for opgavens fastlagte rammer. Ansvarer hviler også på designeren, der skal spørge ind til opgavens natur og finde ud af, hvilken type tilrettelæggelse der forventes. Derefter går tilrettelæggelsen og den konstruktive dialog mellem de involverede i gang. Sublime bøger laves som regel i frihed inden for opgavens fastlagte rammer.

Stol også på den ansvarsbevidste tilrettelægger på samme måde, som du stoler på andre håndværkere. På den måde får du det meste ud af ham eller hende og af de penge, som du har valgt at investere i form, funktion, stil og smag.